

Н.В. Садовник-Чучвага,
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича,
м. Чернівці

КОНЦЕПТ *ВОЇН* ЯК СКЛАДОВА КОНЦЕПТОСФЕРИ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ В ЕПІЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У нашій статті ми досліджуємо концепт ВОЇН як складовий сегмент концептосфери чоловічого роду у міфопоетичних текстах на прикладі давньоанглійської епічної поезії та сучасного британського епічного фентезі.

The article focuses on the investigation of the concept WARRIOR as a segment of the conceptual sphere of masculine gender in the mythopoetic texts based on Old English epic poetry and modern British epic fantasy.

Показовою віхою зміни парадигми гуманітарного знання є стрімкий розвиток когнітології та її самостійного відгалуження – когнітивної лінгвістики, яка зародилася в зарубіжному мовознавстві (Р. Джекендофф, М. Джонсон, Дж. Лакофф, Р. Лангакер, Дж. Міллер, Ч. Філлмор, У. Чейф). У сучасному вітчизняному та російському мовознавстві лінгвокогнітологія представлена роботами таких вчених, як В.З. Дем'янков, С.А. Жаботинська, О.С. Кубрякова, В.А. Маслова, О.О. Селіванова та ін. Когнітивна лінгвістика оперує не мовними елементами, а одиницями, особливими за своєю природою, які є носіями найрізноманітнішої інформації і повністю або частково матеріалізуються в мові. Для найменування цих одиниць функціонує термін – концепти. Дослідження когнітологів спрямовані на експлікацію концептів, що складають *концептуальну систему* (концептуальну картину світу), в якій зберігається знання, досвід результатів людської діяльності і процесів пізнання світу. Когнітивна лінгвістика в такому розумінні є наукою про закономірності організації і функціонування ментально-мовного інформаційного простору. Разом з цим слід відзначити важливу роль культурного компонента, фактора зумовленості світогляду народу його культурою та історією, що знаходить своє вираження в концептах. Таким чином, концепти, виступаючи одиницями етнокультурної інформації, віддзеркалюють світ національного світосприймання предметів і понять засобами певної мови [1; 3].

Одним з фундаментальних понять, що характеризують буття людини та її взаємовідносини зі світом, є поняття *картини світу*. Вона являє собою глобальний динамічний образ світу, що покладений в основу світогляду індивіда або групи і є результатом та регулятором усіх видів діяльності носіїв цього образу. Картина світу фіксує пер-

цептивні та концептуальні знання і трактується як концептуальна картина світу [7, с. 306].

Концептуальна картина світу визначається як інформаційна система, що складається зі знань, уявлень, вірувань, та є результатом пізнання людиною оточуючого світу, інтерпретації, позначення й утримання в свідомості його властивостей у вигляді певної сітки понять, структурованої як концептуальні сфери-локуси (В. З. Дем’янков, В.І. Заботкіна, Ю.М. Караулов, Г.В. Колшанський, О.В. Кравченко, О.С. Кубрякова) [3; 8].

Роль мови, як зауважує І. В. Привалова [7, с. 307], полягає в експлікації змісту концептуальної картини світу, що робить можливим процес передачі культурних знань накопичених етносом. Відтак, *мовна картина світу* виступає як частина концептуальної картини світу, яка об’єктивує (хоча дещо обмежено) зміст останньої за допомогою усього арсеналу мовних засобів. Мовна картина світу національно-культурно обумовлена, що дає можливість проаналізувати особливості світобачення певного етносу.

За О.С. Бондаренком мовна картина світу трактується як відображений засобами мови образ свідомості-реальності, модель інтегрального знання про концептуальну систему уявлень, що репрезентуються мовою. Вона відмежовується від концептуальної картини світу, яка є підґрунтям мовного втілення, словесної концептуалізації сукупності знань людини про світ. Мовна і концептуальна картини світу є культурно детермінованими, а відповідно – специфічними для кожного народу [1, с. 10].

З погляду лексичної семантики, мовна картина світу – це зафіксована в мовних знаках (лексичних одиницях) мовна свідомість народу (Ю.Д. Апресян, Г. Вежицька, В.М. Манакін, Ю.С. Степанов).

Саме питання вербалізації світу, тобто виявлення шляхів “ословлення” позамовної дійсності, зумовлює пошук особливостей відображення сприйняття оточуючого середовища у мовних одиницях. Спроби реконструкції концептуальної та мовної картин світу, зіставлення їхніх окремих фрагментів наразі є чисельними та надзвичайно перспективними. Закономірно, що й зіставлення окремих концептів також відзначається продуктивністю. Таким чином, *актуальність* обраної теми зумовлена загальною тенденцією низки сучасних досліджень на детальне вивчення особливостей певних мовних і концептуальних картин світу, а також вербалізації окремих концептів.

Концепти, матеріалізовані у вигляді номінативних одиниць, включаються в комунікацію та відбиваються в національній мовній картині світу. Номінативний акт виявляється результатом поетапного переходу від сенсорної перцепції до закріплення значення за знаком за такою схемою: дійсність (ситуація) → інваріантні образи → більш абстрактні поняття (концепти) → словесно-знакова символізація [3, с. 9].

Об'єктивація концепту відбувається двома шляхами: за допомогою прямої номінації та різних форм непрямой номінації. Засоби непрямой номінації образні та асоціативні за своєю природою. Вони національно-культурно обумовлені, оскільки відображають особливості концептуалізації світу окремим народом, а отже, різні у різних мовних картинах світу [7, с. 310].

Концептуальна картина світу розглядається як *міфологічна картина світу* у випадку, якщо її фокусом є сукупність міфологем (Є. М. Мелетинський, М. В. Хамітов), котрі виступають ядерною частиною архетипних образів (Р. Бойер), які становлять найдавніші підсвідомі уявлення про світ (К. Юнг). Осмислення проблеми семантики одиниць вторинної номінації з позицій когнітивної лінгвістики зумовило актуальність звернення до аналізу лінгвокогнітивних механізмів виникнення образності мовних одиниць, які втілюють базові концепти міфологічної картини світу [3, с. 11].

Підхід до дослідження явищ мови в контексті міфологічної концептуальної картини світу архаїчного соціуму передбачає вивчення особливостей вербалізації пізнаних фрагментів універсуму представниками різних етносів. Питання, пов'язані з мовленнєвою діяльністю в контексті міфологічної картини світу, вимагають окремої уваги. *Новизна* нашого дослідження визначається необхідністю комплексного вивчення зв'язків між фрагментом картини світу та його відображенням у мовній картині світу на різних рівнях структури.

Концептом, представленим практично в будь-якій культурі та відображеним її культурно-мовними одиницями, є концепт роду. Слід розрізнити мовну категорію роду як систему поділу лексичних одиниць на чоловічий, жіночий та середній роди за сукупністю певних лексичних та граматичних ознак та позамовну категорію гендеру як систему соціальних ролей та очікувань певної статі. Одиниці мови, у семантиці яких вицелюється компонент *чоловіча стать*, можуть бути згруповані у сегменти за відповідними ознаками. Сегмент у цьому випадку розуміється як структурна складова концептосфери. Таким чином, концепти, що входять до складу концептосфери, існують не хаотично, а упорядковуються у сегменти, що дозволяє, на наш погляд, дати повніший опис об'єкту, що вивчається. Сегменти виділяються умовно і мають дифузні кордони [6; 8].

Сегментом, досліджуваним у даній статті, є сегмент ВІЙСЬКО-ВИХ КОНЦЕПТІВ. Таким чином, *метою дослідження* є аналіз давньоанглійських та сучасних англійських військових номінацій, що входять до сукупності концептів, маркованих чоловічим родом. У дослідженні виділяються універсальні і культурно значимі ознаки маркованих концептів, виділені ознаки інтерпретуються в контексті міфологічної картини світу та характерних ознак епічної поезії та епічного фентезі, на основі виділених концептуальних ознак рекон-

струюється концепт військового ідеалу в давньоанглійський період та у сучасному міфопоетичному тексті.

Міфологічна концептуальна картина світу давніх англійців як динамічний поліфункціональний мегафрейм постає набором системно організованих міфологічних сценаріїв стереотипних національно-культурних ситуацій. Унаслідок домінування ірраціонального асоціативно-образного мислення представників архаїчного соціуму та сакральньо-магічного характеру мови, яка втілює міфологічні сценарії та їх компоненти, базові концепти міфологічної концептуальної картини світу відзначаються метафоричністю та осмислюються у контексті концептуальних метафор. Міфологічна концептуальна картина світу є концептуальною базою для створення *концептуальної картини умовного світу* у сучасних британських творах жанру фентезі [3; 12].

Матеріалом дослідження слугує давньоанглійська епічна поезія (поема *Beowulf*) та міфопоетичний текст сучасного епічного фентезі (трилогія Дж. Толкіна *The Lord of the Rings*). Зазвичай епіці як такі виступають досить розвинений сюжет, рушієм якого є вчинки та дії персонажів. Оповідач такого твору певною мірою “відсторонений” від об’єкта зображення – це виявляється передусім у певній нівеляції суб’єктивного погляду на подію та її оцінках, тобто епічний персонаж виражає позицію певної спільноти людей. Ці риси помітно відбиваються і на змісті творів. Особливості епічного художнього мислення окреслювались на етапі розвитку творчої свідомості, коли відбувалася етнічна консолідація. Міфологічне та історичне начало своєрідно переплітаються в епічному художньому світі і цей момент є спільним для усіх епічних жанрів. Генетична залежність художнього мислення від міфологічного пласту свідомості вкрай виразна [2]. Міфологія стала безпосереднім підґрунтям для найдавніших епічних форм. Навіть ті, що створені в історичні часи, і послуговуються історичними фактами, не вільні від рефлексів міфологічного світосприйняття. Це помітно на різних складниках їх поетичного світу: героях, сюжетах, конфліктах тощо.

Побудова й організація уявного світу в сучасних творах жанру фентезі також відбувається на міфологічних засадах. У модельованому світі детально розбудовуються всі аспекти його космогонії, онтології та аксіології в перспективі відносно зміненого концептуально-культурного фокусу. Тому віртуальний світ постає епістеміологічним варіантом бачення реального світу, тобто, альтернативним світом (М.-Л. Райан, Я. Хинтикка). Більш того, цей альтернативний світ є водночас нереальним у випадку сприйняття його крізь фільтр раціонального “здорового глузду”, але й цілком реальним унаслідок того, що в його контексті “здоровий глузд” набуває іншої якості. Таким чином, визначальною характеристикою фентезі-світу є цілковитий ре-

алізм абсолютно нереального світу, що й перетворює його нереальність на відносну. Підґрунтям такого уявного світу постає певна національна міфологічна традиція, на основі концептуальної матриці якої твориться космогонія, теогонія й історія уявного світу [3; 10].

Зазначений уявний світ, що постає як сукупний результат когнітивної діяльності автора тексту та національно-культурного досвіду соціуму, є вторинним щодо реального, даного нам у відчуттях та емпірично пізнаного світу. Вигаданий світ є відокремленим від реальності, але водночас нерозривно з нею пов'язаним. У міфологічному світі, залежно від його концептуально-семантичного фокусу, постають декілька модальних систем. Модифікація модального компонента можливого світу призводить до появи підсвітів – світу людей, світу традиційних міфічних істот, світу уявних міфічних істот тощо [4, с. 48].

Одиниці вторинної номінації, що втілюють набір базових концептів-міфологем у давньоанглійському епосі й сучасних британських творах жанру фентезі, є екстралінгвістично (міфологічно) вмотивованими. В умовах асоціативно-образного мислення, притаманного міфологічній свідомості, номінація набуває лінгвокреативного характеру.

Поетична мова давньоанглійського епічного твору мала низку фонетичних, морфологічних і лексичних особливостей. Лексичний рівень давньоанглійської поезії (як і давньогерманської загалом) характеризується використанням званих хейті й кеннінгів. Хейті – це синонімічний замітник якого-небудь іменника, лексична одиниця, що складається з одного слова. Хейті були традиційними, постійними синонімами в поетичному мовленні – на відміну від кеннінгів, які створювалися поетом. Кеннінг складався із двох частин (сполучення двох іменників або складання двох іменників) і був метафоричним позначенням замінного поняття [5, с. 97]. Саме такі номінативні одиниці втілюють міфологічні концептуальні метафори. Вони є одиницями лексичного та синтаксичного рівнів мовної системи.

Номінативні одиниці текстів жанру фентезі загалом відповідають своїм давньоанглійським аналогам за семантикою та образним потенціалом. Однак, вони відрізняються за обсягом, оскільки актуалізують у своєму значенні сукупність сем, детерміновану дією концептуальної картини уявного світу, яка вбирає окремі компоненти давньоанглійської картини світу й включає елементи сучасної британської концептуальної картини світу та інших національних картин світу.

Марковані чоловічим родом концепти, що містять концептуальні ознаки військового статусно-рольового класу, об'єднані у сегмент **ВІЙСЬКОВІ КОНЦЕПТИ**. Для давньоанглійської епічної поезії це найбільший сегмент серед тих, що містять номінації, марковані родом,

– 98 одиниць з 312 досліджених, 31, 41 % усіх номінацій. Структурно чітко вирізняємо поділ на власне військо (70 одиниць), мореплавців (11 номінацій: *sæmann, sægenга, særinc, merfara, mereliðend, lidmann, brimðend, brimwisa, wægliðend, lagucræftig mon, sciphere*) та охоронців (17 номінацій, переважно складні одиниці з елементом *weard*: *weard, ferhweard, land weard, eoten weard, beorges hyrde, endesæta* тощо). Найбільш цікавим є створений образ власне ВОЇНА, а саме:

лише 13 з усіх номінацій є простими одиницями (*rinc, secg, wiga, cempa, beorn, scalc, oretta* тощо), тоді як абсолютна більшість одиниць є поєднанням різних основ зі значенням “війна”, “бій”, “слава” тощо (*wigfrecа, æscwiga, byrnwiga, swordfrecа, gudrinc, gudbeorn, hildemecg, hildewisa, hildfruma, herewisa, hereric* тощо);

44 номінації означають власне “воїн”, іноді додають позначення його якостей чи вказують на “спеціалізацію” (*cempa, scyldwiga, randwiga, beadurinc, yrre oretta* тощо);

6 номінацій означають “лідер” (*hæleð* – також “герой”, *weorda ræswa, ealdre, winia bealdor, leod, bebead*);

9 номінацій воїна є метафоричними (*werodes wisa, scaða, feondscaða, hearmscaða, laðgeteona, heapodeor, ecgbana, drihten wereda, heaðoliðend*);

8 визначають воїна як носія певної зброї на кшталт “чоловік з мечем”, “той, хто носить шолом” чи “озброєний чоловік” (*searohæbbend, lindhæbbend, rondhæbbend, helmberend, gara-cyn, garcene man, bewæpned man, fyrdwyrðe man*);

5 позначають певну військову “посаду” (*sceawere, sceotend, feþa, feþacempa, cumbol hyrde*);

2 одиниці є збірними військовими номінаціями, що мають також ознаку “вік” (*duguðe ond geogode* та *hyse ond hæle* – старі та молоді воїни).

До того ж частина номінацій набуває контекстуального значення “герой”, типового для давньоанглійської епічної картини світу, де війна є домінуючою частиною життя, а військова звитяга – обов’язковою якістю чоловіка. На домінанту війни вказує навіть один з варіантів назви данів у поемі: *Gárdena/Gár-Dena* (the Spear Danes).

Для епічного фентезі сегмент ВІЙСЬКОВІ КОНЦЕПТИ – другий за кількістю сегмент серед досліджуваних – 83 одиниці з 670 досліджених, 12, 39% усіх номінацій. Структурується він наступним чином:

42 номінації означають власне “ВОЇН” (*warrior, soldier, fighter, knight, campaigner, champion, the armed man, man of/at arms*), іноді додають позначення його якостей (позитивних – *fell warrior, hero of old, victor, the praiseworthy, doer of great deeds* тощо; негативних – *conqueror, invader, destroyer, foeman* тощо) чи уточнюють його (*elf-warrior, goblin-soldier, mounted knight, armour-clad knight* тощо);

8 номінацій стосуються полону (*captor, jailor, captive, prisoner, prisoner of war, hostage, fugitive, the besieged*); 21 номінація позначає

військову спеціалізацію (*bowman, archer, swordsman, spearman, spy, emissary, besieger, rammer, sentinel, corsair* тощо);

12 позначають певну військову посаду (*captain, marshal, esquire, chieftain, lieutenant, general, captain-general, commander, armourer, banner-bearer* тощо).

Лише 1 номінація воїна вживається метафорично – *wielder of the Sword Reforged* – стосовно Арагорна та його спадкового права на корону.

Як видно з досліджених маркованих родом номінацій, що містять концептуальні ознаки військового статусно-рольового класу, у давньоанглійській епіці чоловік завжди є ВОЇНОМ, при чому не просто військовим, а ЗВИТЯЖНИМ ГЕРОЄМ з притаманними йому якостями. Якщо чоловік таким не є (тобто уникає битви), він отримує в епіці гостро негативну оцінку. Менша кількість військових номінацій загалом та їх метафоричних варіацій в епічній фентезі пояснюється тим, що ВОЇНСЬКИЙ ідеал є важливим для виконання героєм своєї місії, але вже не є *абсолютним*, оскільки вирішальну роль у трилогії відіграє не військовий лідер, а герой-учасник подорожі-квесту.

Таким чином, як свідчить аналіз семантики номінативних одиниць з епічних творів обох періодів, специфічною особливістю моделі світу була акцентуація критичних моментів поступу соціуму та світу в цілому. Давньоанглійська міфологічна концептуальна картина світу, що стала підґрунтям для картини світу епічного фентезі Толкіна, відзначається наявністю концептуальних опозицій, у яких відображено специфіку взаємодії основних конститuentів світу та сфери непізнаного й невідомого. Постійна взаємодія з позасвітовими силами спричинила виникнення системи аксіологічних цінностей, спрямованих на усталення військово-героїчного ідеалу як прототипової моделі особистості та війни як прототипового виду діяльності. Таким чином, і давньоанглійська, і фентезійна міфологічні концептуальні картини світу є героїчними й поєднують у собі риси антропоморфізму й “оптимістичного фаталізму”.

Спільні риси та відмінності в семантиці та структурній організації одиниць обох періодів зумовлені їх орієнтацією на максимальну інформативність та образність, визначаються сакрально-магічним підходом представників міфологічного соціуму до мови і мовних знаків, а також зумовлені особливостями будови англійської мови різних періодів.

Література

1. Бондаренко О.С. Концепти “чоловік” і “жінка” в українській та англійській мовних картинах світу. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.17 / О.С. Бондаренко; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2005. – 19 с.

2. Бріцина Л., Довженок Г. Українські епічні прозові наративи. <http://ukrainaforever.narod.ru/ukrproza.html>

3. Колесник О.С. Мовні засоби відображення міфологічної картини світу: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі давньоанглійського епосу та сучасних британських художніх творів жанру фентезі). Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / О.С. Колесник; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2003. – 20 с.

4. Колесник О. С. Особливості дискурсивних стратегій і тактик у модальному аспекті альтернативного міфологічного фентезі-світу. // Науковий вісник ЧНУ: зб. наук. праць. Вип. 231: Германська філологія. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 47-57.

5. Левицький В.В. Основи германістики. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2006. – 528 с.

6. Палаева И.В. Гендерная концептосфера в картине мира среднеанглийского периода. Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / И.В. Палаева, Дальневосточный гос. ун-т. – Владивосток, 2005. – 16 с.

7. Терещенко Л.Я. Концепт LIAR в англійській мовній картині світу. // Наукові записки. Серія “Філологічна”. (Збірник наукових праць). – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”. – Вип. 9. – 2008. – С. 305-312.

8. Beowulf. Critical Online Version. – www.heorot.dk

9. Tolkien J.R.R. The Lord of the Rings Trilogy. – 640p. – www.lord-of-world.narod.ru

УДК 811.11 '373.46'42

І. В. Сапожник,

*Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича,
м. Чернівці*

ФУНКЦІОНУВАННЯ КОМЕРЦІЙНИХ ТЕРМІНІВ В АВТОРСЬКОМУ ДИСКУРСІ

У статті досліджуються основні особливості комерційної терміносистеми та надається кореляційний аналіз для виявлення частотності вживання та функціонування комерційних термінів в авторському дискурсі.

The present article reveals basic peculiarities of the notion of commercial terminological system and gives a correlation analysis to reveal the selected commercial terms usage and functioning frequency in author's discourse.

Дослідження поняття терміносистеми та терміна продовжують залишатись однією з актуальних проблем мовознавства, незважаю-